

crkva u svijetu

RAZGOVORI

KRŠĆANSKO-MARKSISTIČKI DIJALOG — PRIGODA ZA OBNOVU KRŠĆANSKOG ŽIVOTA

Paul Mojzes

Susret kršćana i marksista, koji već traje više od sto godina, karakterističan je po svojim brojnim varijacijama: počevši od antagonizma do prihvaćanja komunizma od strane nekih kršćana odnosno kršćanskog humanizma od nekih marksista. Taj susret se najintenzivnije proživljava u socijalističkim zemljama, u kojima se također mogu naći različite varijante susreta i odnosa koji su uzeli maha na svjetskoj razini. U Istočnoj je Evropi zapravo i započeo dijalog, najprije spontano 1956. godine, a zatim organiziranije 1962. u Poljskoj, zatim 1964. u Čehoslovačkoj, a potom ubrzo, negdje 1966. i 1967. godine u Jugoslaviji, pa zatim u Mađarskoj.¹ Dijalog je počeo 1964. u Zapadnoj Evropi, istodobno u Italiji, Francuskoj i s Paulus-Gesellschaft u Zapadnoj Njemačkoj i Austriji. Sada se taj dijalog može zapaziti, u raznim vidovima i u raznom intenzitetu, i u Južnoj i u Sjevernoj Americi, u Aziji i Africi, pa čak su se i sovjetski marksisti, koji su u početku oštro kritizirali takav dijalog, polako počeli upuštati u dijalog na internacionalnom nivou. Pitanje se postavlja: može li takav susret, poglavito ovaj u obliku dijaloga između kršćana i marksista ponukati kršćane na takvu vrstu duhovnosti, koja ne bi bila suviše pijetistička, narcistička ili povučena sama u sebe?

U ovom ćemo članku pokušati pokazati razne načine na koje su kršćani reagirali prema marksizmu i zatim pogledati na onu alternativu koja se čini najispravnijom. Na kraju ćemo upozoriti na koji nas način susret s marksistima potiče da postanemo bolji sljedbenici Isusa Krista.

¹ Historija tog dijaloga je pažljivo ispitana u mojoj knjizi *Christian-Marxist Dialogue in Eastern Europe* (Minneapolis, Minnesota, Augsburg Publishing House, 1981).

Anatematizatori ili proklinjači

Prva i još uvijek najproširenija međusobna reakcija među kršćanima i marksistima jest odbijanje i proklinjanje. Klasični su osnivački marksizma Karl Marx, Friedrich Engels i Lenjin, kao i njihovi dogmatični sljedbenici vrlo malo pozitivna rekli o kršćanstvu. Do današnjeg se dana veliki broj marksista izjašnjava (militantnim) anti-teistima koji žele aktivno uništiti Crkvu, usprkos tome što se danas već definitivno zna da su i Marx i Engels imali i dosta pozitivna kazati o religiji.

S druge strane, mnogi su kršćani s omalovažavanjem reagirali prema marksističkoj teoriji i praksi. Marksizam je bio odbacivan ne samo zbog ateizma, historijskog i dijalektičkog materijalizma, i opasnosti za vjersku slobodu, nego i zbog ideje klasnog rata, želja da se ukine privatno vlasništvo, i zbog marksističkog revolucionarnog stajališta. Počevši od pape Lava XIII, što je kulminiralo s Pijem XII, koji je prijetio ekskomunikacijom svakog katolika koji na bilo koji način surađuje s komunistima, bez obzira na moguću dobrobit te suradnje,² Katolička Crkva se smatrala zaprekom širenju komunizma. I druge su Crkve reagirale slično. Mada je takav antagonizam imao izvor u dubokim razlikama između kršćanstva i marksizma, moglo bi se reći da za većinu spomenutih marksista i kršćana to uzajamno odbacivanje nije bilo temeljeno na pažljivom razmatranju, ispitivanju i ocjeni jednoga i drugoga, nego na manje-više instinktivnom identificiranju onoga drugoga kao demonskog ili reakcionarnog izvora svega zla. Na tom se nivou, u svjetskim razmjerima, nalazi anatematizirajuća većina (i to kakva većina!) kršćana i marksista.

Posrednici ili »sintetizeri«

Na drugom je kraju spektra mala sintetizirajuća manjina. Ona se sastoji uglavnom od onih kršćana koji ostaju teisti u metafizičkom smislu, ali koji u potpunosti prihvaćaju socio-ekonomske i odgovarajuće teorijske postavke kao i praktično-socijalnu strategiju marksizma. U njoj se nalaze također i oni marksisti koji ne smatraju da je marksistički ateizam osnovna postavka marksizma, te vjeruju da vjera u Boga nije u suprotnosti s njihovim pokretom. Takvi se obično nazivaju kršćanskim marksistima ili, možda, i marksističkim kršćanima. Oni u nekim državama postaju članovi Komunističke partije. Među takvima se ponekad nalaze ne samo laici-vjernici nego i svećenici. Iako nisu geografski ograničeni, većina se svih sintetizera nalazi u zemljama Latinske Amerike i Sredozemlja te u Istočnoj Njemačkoj. Dobar dio njih, mada ne svi, ponešto naivno prilazi pitanjima ozbiljnih razlika pa i protuslovljima u interpretaciji stvarnosti između ovih dvaju pokreta.

Prilagođivači

Treća, vrlo velika grupa kršćana i marksista uvjerila se da mora doći do ozbiljnih međusobnih prilagođavanja. Ona ponešto suzdržljivo, često bez ushićenja, možda zbog povijesnih okolnosti, i bez velikih nada po-

² John F. Cronin, *Catholic Social Principles* (Milwaukee, Wisconsin, The Bruce Publishing Co., 1951), strana 580.

kušava pronaći načine kako bi se prilagodili jedan drugom i novim prilikama. Takve se pojave na svjetskom planu mogu promatrati kako u Sovjetskom Savezu i raznim socijalističkim zemljama tako i u vatikanskoj »Ostpolitici« nakon pape Ivana XXIII. Mnoge od tih pojava dolaze pod naslovom odnosa između Crkve i Države; ali, što je važno, ova se grupa sastoji od milijuna kršćana koji se u svakodnevnom životu susreću s marksistima, koji daju ton socioekonomskoj strukturi u društvima u kojima žive. Stupanj prilagođavanja i suradnje varira od jedne države do druge, od jedne Crkve do druge i od jedne ličnosti do druge, ovisno o jednoj i drugoj strani. Međutim, cijeli tok pokazuje pažljivo prilagođavanje novim prilikama. Međusobno poznavanje je često vrlo površno i u većini slučajeva nema neku važnu ulogu u prilagođavanju. Glavnu ulogu ima način na koji svaka strana efektno sprovodi u život ono što vjeruje usprkos stanovitom otporu s druge strane. Najbolji slučaj ovoga tipa imamo u Poljskoj.

Dijalogičari

Jedna manjina koja uzajamno djeluje razlikuje se od prethodnih grupa. Ona se sastoji od kršćana i marksista koji jedan drugoga uzimaju ozbiljno. Obično su voljni potvrditi da su kršćanstvo i marksizam važni faktori u današnjem svijetu i da će takvi ostati u doglednoj budućnosti. Ti su kršćani i marksisti voljni da slušaju jedni druge, pa čak i da nešto nauče jedni od drugih, ali ne bez znanstvenog kritičkog pristupa. Smatraju da je važno da svaki integralno podrži svoju poruku i opredjeljenje. Najčešće podvlače da dijaloški partner ima važne spoznaje koje se mogu ili prihvatiti ili pak mogu potaknuti korisne napore u rješavanju ljudskih problema. Tu grupu možemo nazvati dijaloški orjentiranim kršćanima i marksistima.³ Dijalog je novijeg datuma, uglavnom od početka 1960-tih godina. Jedni u dijalogu vide način za bolju suradnju; drugi ga ocjenjuju kao proces koji se događa istodobno sa suradnjom; neki ga opet prihvaćaju kao metodu uzajamnih odnosa bez obzira da li će dovesti istodobno i do suradnje.

Dijalog kao najbolja alternativa

Raznovrsnost takvih odnosa sugerira da postoji potreba za širom unutrašnjom raspravom i među kršćanima i među marksistima o najpogodnijem i najpouzdanijem načinu uzajamnih odnosa. Bilo bi iluzorno očekivati neku jednoglasnost u tom smislu. Može se reći da ipak takvo iskreno traženje rješenja donosi najtrajnije i najbolje rezultate. Među kršćanima koji daju poticaja toj važnoj unutrašnjoj raspravi ima ljudi koji prilaze tom pitanju s potpuno različitim postavki. Važno je, međutim, da imaju iskrene motive da se nađu najbolji međusobni odnosi.

Moje je mišljenje da je susret u vidu dijaloga najbolji. Premda i neki drugi pristupi imaju svoje dobre strane, imaju često i ozbiljne nedo-

³ Za kratku povijest tog dijaloga vidi Paul Mojzes, »The Current Status of Christian-Marxist Dialogue and Suggested Guidelines for Conducting the Dialogue«, u *Journal of Ecumenical Studies* (Philadelphia), Vol. 15, No. 1 (Zima 1978), str. 3—15.

statke. Anatematizatori, ekstremisti s jednog i drugog krila kao da se nadaju da će uništiti drugu stranu. Međutim, to su samo pomišljanja. Zategnuti odnosi koji proizlaze iz takvoga pristupa dovode do sukoba koji ugrožavaju čovječanstvo. Oni pojednostavnjuju činjenice koje dovode do lažnih krivotvorenja. S druge strane, sintetizatori bi željeli dovesti do konvergencije ili spajanja koje bi izbrisalo jedinstvenost i razliku između obaju pokreta. Ta konvergencija je isto tako daleka od stvarnosti kao i spajanje svih svjetskih religija! Napori u tom smjeru teže prema »sektaštvu« koje je neprihvatljivo za većinu i u Crkvi i u partijama. Opasnost je da sintezom nekih osnovnih vrednosnih osobina, teze i antiteze, baš te osobine budu izgubljene ili zanemarene. To više što prilagođivači često ne djeluju na osnovi uvjerenja nego zbog momentalnog odnosa snaga. To dovodi do stalne želje da se iskoriste neke povremene neprilike, kojima je druga strana oslabiljena, da bi se stvorile bolje okolnosti za propagiranje svojega nazora. U krajnjem shvaćanju, prilagođivači su modificirana vrsta anatematizatora — jednih ili drugih — koji su shvatili da je, tobože, privremeno nemoguće eliminirati drugu stranu. Neki od prilagođivača, s druge strane, postaju sintetizatori pod stanovitim uvjetima.

Dijaloški je pristup, na žalost, još uvijek nefamilijaran većini kršćana i marksista u svijetu. To mu je jedna od najozbiljnijih slabosti u sadašnjoj fazi razvoja. Tek nedavno je dijaloška metoda primijenjena u kršćansko-marksističkim odnosima, tako da njezina vjerojatnost s vremenom raste te je i oni koji je potcjenjuju i oni koji je prihvaćaju ozbiljno shvaćaju. Ima dovoljno prilika gdje se kršćanstvo i marksizam susreću u životu da se dijaloška metoda može promicati kao najpouzdanija alternativa za poboljšanje odnosa. Opasnosti koje prijete čitavom čovječanstvu kao i mogućnosti za bolju budućnost potiču nas na razmjenu mišljenja, ideja i iskustava kao i na uspješniju suradnju.

Dosadašnji dijalog bi se mogao klasificirati u nekoliko tipova. Spontani dijalog se pojavio krajem 1950-tih i tokom 1960-tih godina. Bili su to povijesno prvi dijalozi, a među njima su bili najvažniji oni koji su bili organizirani od strane Paulus-Gesellschaft-a. Obično su se kršćani i marksisti sastajali na velikim internacionalnim kongresima. Tamo su zajednički razmatrali i partnerove i svoje ideje. Također su ispitivali potrebu za dijalogom i njegove razmjere te uspostavili osnovna pravila dijaloga. Taj potpuni novitet u odnosima oduševljavao je prisutne partnere i čak je neke od njih dovodio da nadiđu okvire u kojima se većina članova njihova pokreta kretala. To naravno ne znači da su pogriješili u tome. Nasuprot, mnogi su od njih bili proročanski u pravu. Ali treba dosta vremena da se drugi psihološki prilagode takvim promjenama i da ih teoretski prihvate. To je nekad dovodilo do razmaka koji bi otuđio sudionike od ostalih u njihovoj idejnoj grupi. No neće biti čudno ako zaključimo, da su mnogi prijedlozi tih pionira dijaloga u međuvremenu postali standardna praksa.

Druga forma dijaloga predstavlja dužu seriju razgovora među ograničenim brojem sudionika koji su se sastajali da bi raspravljali o nekoj određenoj temi. Najvažnija od tih jest serija dijaloga o svjetskom miru koja je započeta početkom 1970-tih godina između marksista i kršćana

iz Istočne i Zapadne Evrope i Sjeverne Amerike, koja traje do danas. Grupa sudionika je ograničena tako da bi dovela do boljeg međusobnog upoznavanja i dublje razmjene ideja. Sami sudionici obično vjerno predstavljaju poglede skupine koju predstavljaju. Slični ovim internacionalnim susretima bili bi i susreti kršćana i marksista u okviru jedne zemlje kad se sastanu da iznesu svoja mišljenja o jednoj određenoj temi.

Mada su osobni susreti daleko poželjniji, dijalog se može voditi i u tisku. U mnogim je zemljama dijalog tako i započeo. Marksisti bi tako preispitali svoje stavove prema religiji i kršćanstvu, a kršćani bi preispitali svoje stavove prema marksistima i marksizmu. To bi dovelo do porasta dobre literature jednih o drugima što bi vodilo do dijaloga. Takav dijalog postaje pristupačan velikom broju ljudi koji bi se uputili u načela dijaloga, te bi poslije i sami bili u stanju da se uključe u direktne međusobne razgovore.

I na kraju dolazi vrsta dijaloga, koja je vjerojatno i najčešća, jedina koja je prodrla do mnoštva običnih ljudi: naime životni dijalog. Taj se dijalog događa u svakodnevnom životu, tamo gdje marksisti i kršćani zajedno rade i zajednički se trude u rješavanju zajedničkih problema. U tom kontekstu djeluju jedni na druge, da protumače svoje poglede, da misle i djeluju zajedno, možda da otklone neku zajedničku opasnost. U tom procesu dolazi do novog međusobnog poštovanja i većeg uvažavanja. Ovaj je dijalog za sada dosta neistražen, jer mu je priroda takva da se ne može lako promatrati.

Mada se ne bi moglo reći da postoje neke standardne norme dijaloga, mnoge su se diskusije vodile o »pravilima« ili »uputstvima« za bolji dijalog. Ovdje ću predložiti neka uputstva za bolji dijalog koja bi se mogla upotrijebiti ne samo u dijalogu kršćana i marksista nego i između bilo kojih različitih skupina, kao npr. vjerskih zajednica, recimo dijalog između katolika i pravoslavnih, kršćana i muslimana, itd. Vjerojatno bi dijalog bio konstruktivniji i njegov uspjeh trajniji ako bismo se naučili slijediti bar neke od ovih pravila ili preporuka.

1. Oba partnera moraju osjećati potrebu za dijalogom.
2. Poželjno je prethodno poznavanje pozicije partnera.
3. Treba jasno uočiti svoje vlastite pozicije.
4. Valja biti dobro informiran o temi diskusije i jasno je iznijeti.
5. Konkretni opseg rasprave treba unaprijed odrediti.
6. Bolje je diskutirati konkretne teme negoli apstraktne pojmove.
7. Ne smije se stereotipno gledati na partnere. Treba biti otvoren tumačenju njegovih gledišta.
8. Partnerova gledišta treba tumačiti u najboljem svjetlu. Valja razmotriti cijelu sliku i pokušati da se ne omalovaži partnerovo stajalište.
9. Treba uočiti slabosti i jačine obaju pogleda.
10. Valja naglasiti stvari koje su zajedničke.
11. Treba slušati što partner kaže da bismo imali jasnu predodžbu njegovih pogleda. Treba postojano upotpunjavati svoje shvaćanje partnerskih stajališta.

12. Ne smije biti skrivenih namjera. Ne bi trebalo da bude taktičnih ili sebičnih motiva za pokretanje dijaloga.
13. Valja prihvatiti konstruktivnu kritiku i kloniti se negativnog kriticiziranja, biti svjestan partnerove osjetljivosti.
14. Svaki sudionik u dijalogu mora biti samokritičan i iskren. To ne znači gubljenje osobnog dostojanstva i poštovanja samoga sebe.
15. Ne treba umišljati da se zaključci ne mogu nikada više promijeniti. Uvijek će postojati potreba za daljnjim dijalogom o istim stvarima.
16. Partneri moraju prihvatiti odgovornost za dobre i loše strane svojih pokreta u prošlosti i sadašnjosti.
17. Treba uzeti u obzir ideale i stvarnosti obiju grupa.
18. Ne treba izbjegavati probleme koji prouzrokuju sukobe, ali valja naglasiti ono u čemu se partneri slažu. U tom slučaju ima više izgleda da se od antagonizma prijeđe na suradnju.
19. Potrebno se međusobno poticati, da budemo što vjerniji vlastitom traženju istine.
20. Potrebno je da proučavanje samoga sebe kao i uzajamno obogaćivanje bude dio dijaloga. Nijedan od partnera ne posjeduje apsolutnu istinu u svim stvarima. Oni su potrebni jedan drugomu da bi došli do potpunije istine. Monopol u mišljenju vodi do površnog razmišljanja i pronevjere istine.
21. Dijalog je nemoguć ako bilo koji partner zamašlja da je riješio pitanje za sva vremena.
22. Dijalog bi trebao dovesti do većeg cijenjenja stvarnih vrednota jedne i druge strane.
23. Dijalog se vodi među osobama ili grupama a ne među čistim idejama.
24. Ne treba pokušati obratiti partnera, jer će time dijalog samo postati monolog. Razlike moraju opstati, ali je potrebno da se od eventualno nepomirljivih sukoba prijeđe u sporazumijevanje za povećanjem zajedničke dobrobiti.
25. Dijalog bi morao olakšati suradnju.
26. Valja nastojati oko poboljšanja situacije i odnosa.
27. Treba uvidjeti dijalektičku prirodu dijaloga. Jedno i drugo shvaćanje treba uvrstiti u zaključke, iako, možda, to ne mora biti u jednakoj mjeri. Jedan i drugi partner moraju doći do novih pozicija (premda možda ne konvergentnih), koje bi bile nemoguće bez dijaloga.
28. Valja voditi računa da su i drugi dio situacije o kojoj se dijalog vodi. Dijalog se mora odvijati na dobrobit čitavog društva, a ne samo konkretnih partnera.

Ova lista nekih načela o dijalogu niti je potpuna, niti je u nekom naročitom redoslijedu. Niti se svaka točka mora bezuvjetno primijeniti. Ovdje je predložena da bi se eventualno prije dijaloga mogla pregledati, kako se ne bi nešto važno zaboravilo.

Marksizam kao poticaj kršćanima da budu bolji kršćani

Kršćanstvo i marksizam predstavljaju dva cjelovita sustava misli i prakse. Rijetko im tko u današnjem svijetu konkurira u tom smislu. Prema tome ima mnogo točaka mogućeg dodira, i mnogo načina da se međusobno potiču na uspješnije napore za dobrobit čovječanstva. Mogli bismo navesti čitav niz mogućih uzajamnih utjecaja. Međutim, da bi to shvaćanje i prihvaćanje bili stvarno učinkoviti, treba da izrastu unutar svakog pokreta. Marksisti će možda odabrati one karakteristike kršćanstva koje daju poticaja njihovim idejama i praksi, a mi kršćani treba da to isto uradimo s obzirom na marksistički poticaj u našem radu i mišljenju. Moja je nakana da ovdje pokažem kako jedan kršćanin vidi taj poticaj marksizma u cilju produbljanja naše vlastite duhovnosti s nakanom da postanemo bolji sljedbenici i učenici Kristovi.

1. Moguće je da će kršćani zbog marksističke prisutnosti i marksističkog primjera biti prisiljeni da traže i nađu autentičniji kršćanski pristup socijalnim problemima koji se neće oslanjati na postojeće svjetske nazore. Društvena naučavanja Crkve koja su bila izrazito kršćanska u starom i srednjem vijeku nemaju odavno snage da ujedine vjernike i dadu pravi smjer kršćanima današnjice. Ta naučavanja nisu više smatrana zajedničkim vrijednostima svih ili većine kršćana. Tokom vremena smo shvatili da je ono što smo u društvenom smislu držali izrazito kršćanskim vrednotama često bilo samo vrijednost određenog doba, kojoj je bila dana crkvena sankcija. Rijetki su kršćani koji danas slijede izrazito kršćanska socijalna načela. U najvećem broju slučajeva razni kršćani danas preuzimaju svoja socijalna učenja od nekog postojećeg sekularnog pogleda na svijet. Tako smo mi kršćani prihvatili ideju o odvajanju Crkve od države, ideju demokracije, različite građanske i ustavne slobode, poboljšanje životnog standarda, bolju zdravstvenu službu, itd.

U tom procesu prihvaćanja mnogi su kršćani prestali dalje tražiti svoja kršćanska rješenja, specijalno kad se činilo da se stanovite društvene vrijednosti ne sukobljavaju s glavnim principima naše religije, i kad nisu ugrožavale crkvene povlastice. Mnogi su kršćani — a da nisu uvidjeli opasnost po kršćanski integritet — apsorbirali društvene vrijednosti koje su ponekad radikalno nijekale neke od važnih kršćanskih učenja. Mnogi od nas nisu ni primijetili da se tu ne radi o kršćanskim vrlinama i da biti Kristov učenik ne znači bezglavo juriti za glavnim vrijednostima našega društva.

Marksističke se vrijednosti ne mogu tako lako, bez razmišljanja, apsorbirati, iako su neki kršćani već i u tom smislu daleko otišli i prihvatili bez ozbiljne procjene mnoge od marksističkih vrednota. Važnu zapreku u tome predstavlja marksističko nijekanje kršćanstva, koje otežaje asimilaciju i prihvaćanje marksizma od strane kršćana. Marksizam bi pri tome mogao potaknuti nas kršćane ne samo da uvidimo koje su naše najvažnije vrednote, nego, što je još važnije, da tražimo i potvrdimo te stvarne vrednote koje proizlaze iz dubine kršćanskog iskustva. Iz susreta s marksistima postaje nam jasnije što znači biti učenik Kristov.

2. Većina ljudi u svijetu smatra se žrtvom sudbine, žrtvom raznih okolnosti, prisile vlasti, natprirodnih sila, ili nekih drugih prigoda. Oni ne

osjećaju da osobno, svjesno utječu na tok života, nego da druge sile, ljudske ili božanske, kontroliraju njihov život.

Za njih se umjetnost življenja sastoji u što boljem adaptiranju tim silama. Marx je žudio za vremenom kada ljudi neće više biti žrtve povijesti, nego kad će oni upravljati poviješću. Vjerovao je da treba da žrtve i potlačeni uzmu sudbinu u svoje ruke i da dovedu do promjena koje bi im dale snage da upravljaju događajima, da taklo zadovolje ljudske potrebe. Da bi potcrtao drastične promjene koje bi se u tom slučaju dogodile u ljudskom životu, isticao je da čitavo vrijeme prije preuzimanja ljudske kontrole treba smatrati prethistorijom, a da će prava ljudska povijest započeti tek onda kad ljudi budu imali snagu i slobodu da kontroliraju vlastitu sudbinu. On je taj period nazvao »komunizmom«.

Da li je nada za potpunim preuzimanjem vlasti nad vlastitom sudbinom realistična ili nije — to je nevažno u ovoj raspravi. Za kršćane se temeljni poticaj sastoji u izazovu da ne budu žrtve. Izvor snage, npr., za nas se može naći u onim dijelovima duhovnosti u kojima sv. Pavao govori o Kristu kao pobjedniku (1 Kor 15), koji nas oslobađa tim što kida naše okove i lance, naše veze (Gal 3—5), lance unutrašnjeg ropstva, i zapreke koje nas dijele na osnovi društvenih okolnosti (Židova od ne-Židova, muškarca od ženske, roba od gospodara) i onemogućuju slobodu (Gal 3, 28). Marksizam nas potiče da uzmemo tu tradiciju ozbiljno i da prestanemo propovijedati zadovoljstvo u svim prilikama. Umjesto toga treba da propovijedamo prihvaćanje onih situacija u životu koje se mogu promijeniti i koje treba promijeniti. Jedna molitva (koja je pripisivana mnogim ljudima počevši od sv. Augustina do Reinholda Niebuhra) sažima taj autentični kršćanski pristup stvarima: »Daj mi snagu da prihvatim one stvari koje se ne mogu promijeniti, hrabrost da promijenim stvari koje mogu promijeniti i mudrost da znam razliku između toga.« Ako nam marksisti pomognu da ozbiljno shvatimo ovu molitvu, susret s marksizmom ne bi bio uzaludan.

3. Marksizam nas potiče da ne zaboravimo proročki impuls Staroga i Novoga zavjeta, nego da njegujemo proročke elemente naše duhovnosti. Prorok Amos je divan primjer onoga što su njegovi prethodnici i sljedbenici dobro postavili, naime on nas podsjeća da su meditacija, molitva, liturgija i žrtvovanje uzaludni, ako nisu praćeni djelima pravедnosti. Drugi su proroci podučavali o ljubavi i dobroti, svetosti, snazi i smislu patnje za drugog. Ponekad smo tako bili pod dojmom prioriteta ljubavi da smo zaboravljali da je pravda preduvjet ili, još točnije, sastavni dio ljubavi. Marksizam nas podsjeća da kršćanska ljubav ne znači da će prosječna osoba neprestano opraštati djela nepravde koja se stalno čine od strane onih koji žele vladati i izrabljivati druge. Osnovni impuls marksizma koji naglašava potrebu društvene pravde, rad za društvenu pravdu morao bi se nalaziti na samom vrhu dnevnih obaveza koje sebi postavljaju Kristovi sljedbenici.

4. Dobro bi bilo podsjetiti da marksizam nije bio hranjen samo duhovnim idejama židovsko-kršćanske tradicije, nego da bi se mogao smatrati čak i vidom proročke tradicije. U jednom svom zanimljivom članku

Howard Parsons, američki profesor filozofije, dolazi do zaključka da je Marx vršio proročku misiju, ako se kao kriteriji proročanstva smatraju radikalni realizam, uvid u konačan poredak dobrote, kritika i sud nad postojećim društvenim poretkom, opredjeljenje za akciju i poziv drugima da se pridruže tom zadatku.⁴ Iako bi se ovdje moglo primijetiti da biblijski pojam proročanstva može biti pripisan samo onima koji su doživjeli Božji poziv, ipak bi se druge važne karakteristike proročanstva mogle pripisati Marxu. Kršćanska je tradicija potvrdila da Božja istina može biti saopćena i od strane ljudi koji ne poznaju Boga na način na koji ga kršćani poznaju. Kršćani se moraju odazvati Božjem pozivu bez obzira tko tu poruku donosi. Zar marksizam — barem teoretski — ne skreće našu pažnju na ljudsku potrebu za jednakosti, na dostojanstvo rada, na pravo sudjelovanja u važnim političkim, društvenim i intelektualnim pozicijama za sve ljude bez obzira na društvene slojeve? Ako stvar dobro shvatimo, vidjet ćemo da marksistička misao i praksa mogu pomoći kršćanima da vide i bolje slijede volju Božju u zalaganju čovjeka za brata čovjeka.

5. Marksizam pruža prigodu kršćanima da osjete koliko se idolopoklonstvo iskazuje novcu i materijalnim potrebama. Mnogi kršćani smatraju idolopoklonstvom samo obožavanje svetih kipova. Teolozi nam, međutim, npr. Paul Tillich, pomažu da shvatimo nove vidove i opasnosti idolopoklonstva.⁵ Rijetki su ipak koji vide opasnost novca onako jasno kao što je to Marx naglašavao. Marx je analizirao ulogu novca kao fetiš, dajući mu tako, u stvari, religijsku ulogu.⁶ Jednu od najboljih analiza toga problema dao je Andrija Krešić u svojoj knjizi *Kraljevstvo božje i komunizam*, u kojoj je istakao jasnu paralelu između Boga i mamona i marksističkog poziva za ukidanjem privatnog vlasništva da bi se postigle više vrijednosti. Krešić podsjeća kršćane ne samo da su se prilagodili apsolutnom zahtjevu novca, nego također, da je kršćanstvo ubrzo nakon svog osnivanja zamijenilo osnovnu težnju za zbrinjavanjem i dijeljenjem svega s mnogo površnijom praksom davanja milostinje siromasima.⁷ Osnovno je pitanje za kršćane po cijelom svijetu da li je »caritas«, bez obzira na dobre namjere, dovoljna reakcija na siromaštvo u svijetu ili bi bilo potrebno provođenje osnovnijih promjena koje bi smanjile potrebu za karitativnim radom. U današnjim okolnostima važno je da se mi kršćani pitamo, svaki u svom društvenom poretku, koji su načini najučinkovitiji da budemo na službu bližnjima.

6. Kršćani su najosjetljiviji, kada marksizam kritizira religiju, napose kršćanstvo. Premda je dobar dio marksističke kritike odviše pojednostavljen i jednostran, ne bismo trebali prebrzo reagirati i ne znati iz toga izvući neke pouke, jer i religija, kako se koji put shvaća i propo-

⁴ Howard Parsons, »The Prophetic Mission of Karl Marx«, u »*Marxism and Christianity*«, ed. Herbert Aptheker (New York, Humanities Press, 1968), str. 143—162.

⁵ Paul Tillich, *Dynamics of Faith* (New York, Harper, 1957), str. 12—16.

⁶ Max Josef Suda, »The Critique of Religion in Marx's Capital«, u *Varieties of Christian-Marxist Dialogue*, Ed. Paul Mojzes, (Philadelphia, Ecumenical Press, 1978), str. 18—23.

⁷ Andrija Krešić, *Kraljevstvo božje i komunizam* (Beograd, Institut za međunarodni radnički pokret, 1975), str. 132—146.

vijeda, može prijeći u para-religiju. Čestita bi samokritika morala odbacivati sve moguće negativne faktore koji bi mogli otuđujuće djelovati i uspavati ljude u mnogim kritičnim situacijama. Naime, kršćani bi trebali odlučno i krepko ukloniti iz svojega života i religioznih shvaćanja otuđujuće aspekte modernog života, i van i unutar Crkve.

7. Marksizam nas također potiče da se odlučnije odupremo zlu bez obzira u kojem se obliku i na kojem se mjestu pojavilo. Klasici su marksizma bezobzirno kritizirali zla i suprotnosti postojećih društvenih sustava u želji da ih isprave. Danas živimo u uvjetima u kojima su bar neke od njihovih težnji dale ploda, iako smo svjesni da se i danas upada u iste pogreške. Isus Krist je također osudio sve zloupotrebe suvremenog društva i dao jasna načela koja ostaju trajnom kritikom svih skretanja i pojedinaca i postojećih sustava, dao je također upute i sredstva s kojima se mnoge stvari mogu popraviti. Ako smo mi kršćani stvarno zainteresirani za ljudsku sreću, dostojanstvo, cjelovitost, stvaralaštvo, i sve druge odlike koje se mogu svesti pod termin »spasenja«, onda će sve postojeće ideje i akcije, kršćanske i marksističke, biti podvrgnute ispitivanju na osnovi Božjeg određenja čovjeka i čovječanstva. To se može najbolje uraditi kroz ozbiljno istraživanje i primjenu duhovnih osnova koje nadilaze historijske uvjete u kojima živimo.

Usprkos brojnim izazovima koje marksizam nameće, za nas su kršćane brojni i poticaji koji iz toga proizlaze. Ovdje smo dali samo primjere pozitivnih ishoda kršćanskog susreta s marksizmom (u negativne nismo ulazili). Svakako, i marksizam i kršćanstvo dva su vrlo složena pokreta i mnogo dobrog može proizići iz njihova međusobnog dijaloga. Najvažnije je, čini mi se, da nas dijalog s marksistima može dovesti do našeg radikalnog slijeđenja Krista i pouzdanja u naše osnovne kršćanske vrijednosti.

CHRISTIAN-MARXIST DIALOGUE

Summary

One may discern four types of encounters between Christians and Marxists: 1) the anathematizers, 2) the synthesizers, 3) the accomodators, and 4) the dialoguers. The fourth type is suggested as the most useful form of encounter; one which in its short history since the late 1950s and early 1960s yielded many concrete positive results. The Marxism's challenge to Christian discipleship is being explored. Among these challenges are the coming to grips with burning social problems in a distinctly Christian manner, actively taking destiny into one's own hands rather than being victimized by history, taking the prophetic impulse seriously, recognizing the idolatry of wealth and money, taking seriously the Marxist critique of religion, and vigorously critiquing existing socio-economic orders. The encounter with Marxism may help us Christians recommit ourselves to our own ultimate values.